

Αναδιφώντας το χθες (135)

Ιστορικός περίπατος στο Ρέθυμνο των χρόνων της χολέρας (I)

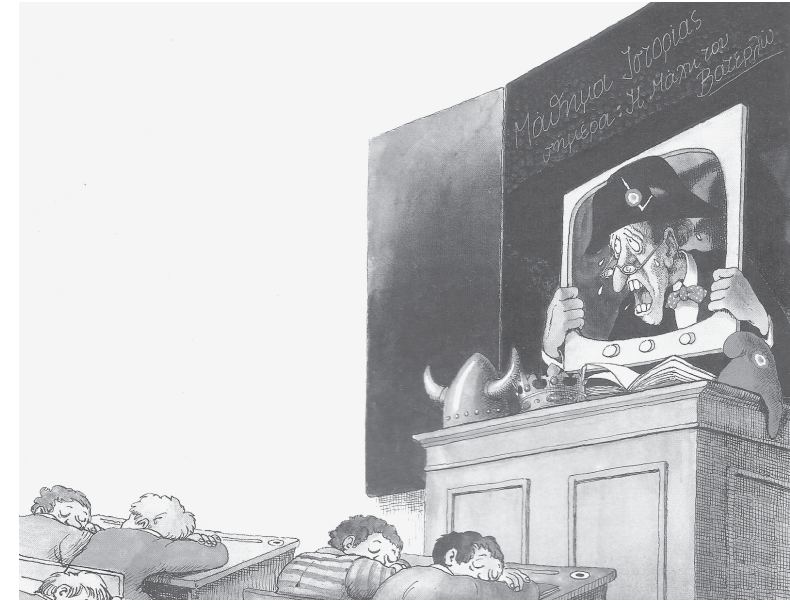

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Μετά το «Χριστός Ανέστη» έρχονται συνήθως κι άλλες ευχές, για μακροχρόνια, υγεία, ευτυχία, και, ειδικά εφέτος, για περισσότερη ελευθερία. Εγώ θα ευχηθώ στους αναγνώστες των «Αναδιφώσεων», του χρόνου τέτοιες μέρες να είμαστε σοφότεροι. Γιατί, αν ήμασταν πιο λογικοί, εμείς κι οι υπόλοιποι κάτοικοι του πρώτου κόσμου, δε θα φτάναμε στην σημερινή πανδημία. Αν ήμασταν πιο έξυμνοι, θα μοιραζόμασταν προ πολλού κάμψηση από την ευμάρειά μας, οι κάτοικοι της Ευρώπης, της Βόρειας Αμερικής και της Αυστραλίας, με τους κατοίκους του τρίτου και τέταρτου κόσμου (των παρακουόμενων, δηλαδή), ώστε εκείνοι να μην αναγκάζονται να τρέφονται με τα πιο απίθανα τρόφιμα (νυχτερίδες, μυρμηγκοφάγους κ.ά.) και να ζουν κάτω από μεσαιωνικές υγειονομικές συνθήκες.

Πιο σοφοί γινόμαστε ασφαλώς όταν μελετούμε την ιστορία και διδασκόμαστε από αυτήν. Και η μελέτη της ιστορίας, όπως και άλλων τομέων της ανθρώπινης γνώσης, ξεκινά συνήθως από το τοπικό προς το γενικό. Γνωρίζοντας την τοπική ιστορία μπορούμε να αντιληφθούμε πιο εύκολα και ουσιαστικότερα τη γενική. Όσο για την ίδια την ιστορία, αυτή δεν είναι βέβαια μόνο εκείνη που μάθαμε στο σχολείο, η πολιτικοστρατιωτική, με ψήγματα οικονομίας και θρησκείας, αλλά και κοινωνική, διπλωματική, εκπαιδευτική, κατοίκησης, αρχιτεκτονικής, μνημειακή, τεχνολογική, καθημερινής ζωής, νεολαίας, γυναικών, μειονοτήτων, κοινωνικών σχέσεων, αντιλήψεων, συμπεριφορών, ιδεολογιών, νοοτροπιών, διατροφής και γεύσης και βέβαια, υγειονομική και ιατρική. Στη χώρα μας γενικά και στην Κρήτη ειδικότερα ο τελευταίος αυτός ιστορικός τομέας, ο υγειονομικός, άργησε πολύ να φτάσει από την Ευρώπη, όπως άλλωστε και πολλοί άλλοι. Όταν ο αείμνηστος Μανώλης Δετοράκης διεξήγαγε τις πρώτες έρευνες και ξεκίνησε να μιλά για τη δημιουργία μουσείου της ιατρικής στην Κρήτη, είχε θεωρηθεί από πολλούς ως γραφικός.

Με την υγειονομική ιστορία του Ρεθύμνου έχουμε ασχοληθεί ήδη, σε τρεις συνέχειες των «Αναδιφώσεων», τον περασμένο Μάρτιο και στις αρχές Απριλίου. Σήμερα θα διακόψουμε για λίγο την ροή των επόμενων δημοσιευμάτων, που ήταν αφιερωμένα στην ιστορία του ρεθιμνιώτικου χιούμορ, για να αναγγείλουμε έναν νέο ιστορικό περίπατο, που θα πραγματοποιήσουμε την προσεχή Τετάρτη. Μόνο που η θεματική αυτή ξενάγηση δεν θα είναι όπως οι προηγούμενες 15, διαζώσης, αλλά ψηφιακή. Δυστυχώς η δύσκολη κατάσταση που ζούμε επιβάλλει μια τέτοια λύση για τις «Ημέρες Ρεθύμνου», που – κατ' ερωσυνήθειαν της τύχης – έχουν γίνει γνωστές για τη ζωντάνια και αμεσότητά τους. Οι ενδιαφερόμενοι για το θέμα του περιπάτου αυτού δεν θα μπορέσουν να συμπεριπατήσουν, να διατυπώσουν τις τυχόν απορίες και αντιρρήσεις τους και να μας ανατροφοδοτήσουν, όπως γινόταν μέχρι σήμερα. Ας είναι, να ευχηθούμε να περάσει κι αυτή η μπόρα και θα μπορέσουμε να κάνουμε και διαζώσης τον περίπατο «Στο Ρέθυμνο των χρόνων της χολέρας», όπως και να συνεχίσουμε μετά το τέλος του περιπάτου με μια αναλυτική προβολή εικόνων, όπως το κάναμε εδώ και οκτώ χρόνια.

ΕΚΚΙΝΗΣΗ: ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ. Θα ξεκινήσουμε από την πλατεία του Άγνωστου Στρατιώτη, για να θυμηθούμε πως η Πύλη της Άμμου (Sabbionara και Κουμ Καπί), που βρισκόταν εκεί, έκλεινε όχι μόνο καθημερινά κατά τη δύση του ήλιου αλλά και πιο μόνη, στις περιπτώσεις προσέγγισης εχθρικών στρατευμάτων και ανάπτυξης επιδημικών ασθενειών. Θα θυμηθούμε επίσης το μοναστήρι της Αγίας Τριάδας (Hospitale di SanTrinita), που βρισκόταν κάπου ανατολικότερα και προσέφερε περιθαλψη σε κάθε λογής αρρώστους, μεταξύ των οποίων και στα θύματα επιδημιών. Θα ανακαλέσουμε στη μνήμη μας τα θύματα της ισπανικής γρίπης (ινφλουέντζα) του 1917-18, ιδιαίτερα τους στρατευμένους του Μεγάλου Πολέμου, μετά τον οποίο, το 1930, κατασκευάστηκε ο ανδριάντας του Άγνωστου Στρατιώτη. Ο στρατιώτης αυτός, καθόλου τυχαία έχει την στρατιωτική εξάρτηση εκείνης ακριβώς της εποχής.

ΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΤΕΜΕΝΟΣ ΚΑΡΑ ΜΟΥΣΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΠΑΛΙΟ ΔΗΜΑΡΧΕΙΟ. Κοντοστεκόμαστε στο τζαμί για να επαναφέρουμε στη μνήμη την παράδοση του Ρεθύμνου ότι οικοδομήθηκε στη θέση προϋπάρχοντος λατινικού μοναστηριού, αφιερωμένου στην Αγία Βαρβάρα, που θεωρούνταν ήδη από τα μεσαιωνικά χρόνια ως προστάτης από την ιλαρά και την οστρακιά. Την παράδοση ενισχύει η ονοματοδοσία του εκεί προμαχώνα του περιμετρικού τείχους από την αγία. Στο Παλιό Δημαρχείο θα αναλογιστούμε τον μεγάλο αγώνα διατήρησης της υγείας και αποτροπής ανάπτυξης επιδημιών που έδωσε η Esther Lovejoy (1867-1969), πρόεδρος της Διεθνούς Ένωσης Γυναικών Γιατρών (MWNA), ιδρύοντας ανά την Ελλάδα, και στο Ρέθυμνο, τα Νοσοκομεία Αμερικανίδων Γυναικών, για την περίθαλψη των Μικρασιατών προσφύγων. Για την προσφορά της ο τότε δήμαρχος Μενέλαος Παπαδάκης της είχε προσφέρει το χρυσό κλειδί της πόλης.

ΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΑΓΓΛΙΚΟ ΤΗΛΕΓΡΑΦΕΙΟ, ΣΤΟΝ ΦΟΥΡΝΟ ΡΟΔΙΝΟΥ ΚΑΙ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ. Οι πόλεις της Κρήτης επικοινωνούσαν μεταξύ τους και με τον υπόλοιπο κόσμο τηλεγραφικά μέσω υποθαλάσσιων καλωδίων της αγγλικής εταιρείας Eastern Telegraph Company. Το «Αγγλικό Τηλεγραφείο» στεγαζόταν εδώ, στο Σεράι του Ιζέτ πασά, από το οποίο είχαν διαδοθεί στο Ρέθυμνο ειδήσεις, από τις πιο ευχάριστες μέχρι τις πιο φρικιαστικές, μεταξύ των οποίων οι πολύ συχνές κατά την πρώτη πενηνταετία λειτουργίας του εμφανίσεις επιδημικών ασθενειών στη νοτιοανατολική Μεσόγειο. Στον δεύτερο κατά σειρά φούρνο του Ροδινού, θα θυμηθούμε ότι ο γιος του και πρωτομάστορας της κρητικής μουσικής Ανδρέας 1912-1934) πέθανε σε ηλικία μόλις 22 χρόνων, αφού πάλεψε με τη φυματίωση, νοσηλευόμενος στο Ρέθυμνο αρχικά και διαβιώνοντας σε μεγάλο υψόμετρο στο οροπέδιο Νίππου των Φραντζεσκανών Μετοχιών. Το πένθος για τον θάνατό του στο Ρέθυμνο ήταν πάνδημο. Θα σταθούμε επίσης μπροστά στο οικείο που στεγαζόταν στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα το νοσηλευτικό ίδρυμα της χριστιανικής δημογεροντίας, την ευθύνη του οποίου ανέλαβε από το 1878 ο νεοσύστατος δήμος Ρεθύμνης. Το κτήριο εκκενώθηκε το 1899, οπότε το νοσοκομείο μεταφέρθηκε στη νέα του έδρα, εκτός τειχών.

ΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΓΙΑ ΒΑΡΒΑΡΑ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟ. Επισκεπτόμαστε την εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας, η οποία επανοικοδομήθηκε από τη χριστιανική κοινότητα στο οικόπεδο μιας πιθανότατα ορθόδοξης ομώνυμης εκκλησίας της βενετοκρατίας. Αυτό έγινε το 1885, αμέσως μετά την θανατηφόρα επιδημία ευλογίας του 1883-84, προς αποτροπή παρόμοιων επιδημιών στο μέλλον. Στη βασιλική του Αγίου Φραγκίσκου κοντοστεκόμαστε για να θυμηθούμε καταρχήν ότι ο τιμώμενος άγιος υπήρξε όχι μόνο «ο φτωχούλης του Θεού» αλλά και ο προστάτης της φύσης και των πλασμάτων της. Σήμερα αυτά θίγονται συγκριτικά περισσότερο από τους ανθρώπους από επιδημικές ασθένειες, με την «βιομηχανοποίησή» τους. Θυμόμαστε επίσης τα θύματα της πανώλης του 1646, που ήταν τόσο πολλά, ώστε θάβονταν παντού στους δημόσιους χώρους, μεταξύ των οποίων και στο δάπεδο του ναού.

ΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΚΥΜΑΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΠΑΛΙΟ ΛΙΜΑΝΙ. Στην Προκυμία στεκόμαστε στη συνέχεια για να θυμηθούμε ότι στο υγρό από τα κύματα πλακάδο της, την περίοδο 1922-25 αποβιβάστηκαν και κοιμήθηκαν οι πρόσφυγες της Μικρασίας, πριν διανεμηθούν σε τζαμιά, σχολεία και κατοικίες. Οι άνθρωποι αυτοί μαστίχονταν από ασθένειες και πολλοί ήταν εκείνοι που πέθαναν απ' αυτές στην πρώτη περίοδο εγκατάστασής τους στο Ρέθυμνο. Μάλιστα εξαιτίας των πολλών ορφανών ήταν που ιδρύθηκε το 1923 το «Εθνικό Ορφανοτροφείο Αρρένων Ρεθύμνης». Στο βενετσιάνικο λιμάνι προσπαθούμε να φανταστούμε, με τη βοήθεια και του σχετικού βενετσιάνικου χάρτη (rianta), τον χώρο των νεωρίων, στον οποίο περιοριζόνταν για ορισμένο χρονικό διάστημα οι εισερχόμενοι δια θαλάσσης στο Ρέθυμνο, όταν υπήρχαν απλώς ενδείξεις επιδημιών. Με τη βοήθεια επίσης της σχετικής φωτογραφίας, φανταζόμαστε το κτήριο του Υγειονομείου στο πλάτωμα του λιμανιού, το οποίο κατεδαφίστηκε κατά τη δεκαετία του 1930. Από το κτήριο αυτό ο Υγειονόμος Ι. Δαρμάρος έστειλε τον υπάλληλο Αλή Αγά να ελέγξει τα αρόδια αγκυροβολημένα πλοία και να αποκαταστήσει ελευθεροκοινωνία με την ξηρά.

Προτάσεις ανάγνωσης και παρακολούθησης

Θα συνεχίσουμε όμως την επόμενη εβδομάδα. Μέχρι τότε, αν ενδιαφέρεστε διαβάστε στη διαδικτυακή σελίδα των Ημερών Ρεθύμνου 2020 (<https://www.facebook.com/rethymnodays>) το ηλεκτρονικό βιβλίο «Το Ρέθυμνο στα χρόνια της χολέρας. Επιδημικές ασθένειες και υγιεινιστικές πρακτικές από τον 14ο έως τον 20ό αιώνα», το οποίο σελοδοποίησε και επιμελήθηκε η Αγγελική Βλαχοπούλου. Εκεί περιλαμβάνονται πολύ περισσότερα ιστορικά στοιχεία και τεκμηριώνονται βιβλιογραφικά, ενώ προσφέρεται και άγνωστο εικονογραφικό υλικό. Παρακολουθήστε επίσης την προσεχή Τετάρτη στον ίδιο διαδικτυακό τόπο τον ιστορικό περίπατο που θα πραγματοποιήσουμε.

Προτάσεις ανάγνωσης και παρακολούθησης

βιβλιογραφικά, ενώ προσφέρεται και άγνωστο εικονογραφικό υλικό. Παρακολουθήστε επίσης την προσεχή Τετάρτη στον ίδιο διαδικτυακό τόπο τον ιστορικό περίπατο που θα πραγματοποιήσουμε.

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας sthraris@yahoo.gr, 2831055031, 697 4026196